

Hur den första frågan besvaras, dvs. vilken betydelse de stadganden man har beskrivit har för gruppen hemarbetande, avgörs till stor del av hur man beskrivit denna grupps sociala situation. Svaret på frågan avgörs följaktligen till stor del av hur man valt att ställa frågan. Hur fråga 2 och 3 besvaras bestäms av vilken omedveten eller medveten (man utgår ifrån en teori)uppfattning man har om rättens struktur och roll i samhället. För att inte hamna i en moralistisk återvändsgränd måste man kunna diskutera i vad mån stadgandena ifråga hänger ihop med rättens grundläggande struktur och funktionssätt. Det fordras med andra ord en teori om rättens roll i samhället för att på ett tillfredsställande sätt kunna tolka/förklara varför reglerna ser ut som de gör och varför rättslig reglering är knapp eller saknas.

Vill man dessutom föreslå ändringar i gällande lagstiftning eller helt ny sådan är man i behov av såväl en teori om rätten, vilken ger anvisningar av vilken typ av lagstiftning som är möjlig att uppnå i ett visst samhälle, som av en teori om orsakerna och därmed också (i viss utsträckning) lösningarna på kvinnoförtryck och -diskriminering. När det gäller hur man ska se på rättsliga förändringar för gruppen hemarbetande måste man sålunda ha bestämt vad man menar med jämställdhet och frigörelse för att kunna lämna förslag på lagstiftning som leder till eller åtminstone ej strider mot det man syftar till. Man kan tex ej kräva sjukpenning för hemarbetande i samma storleksordning som för yrkesarbetande, utan att diskutera vad detta innebär för upprätthållandet av gruppen hemarbetande som en grupp för sig, för de yrkesarbetande (kvinnorna) som också har arbete med hem och barn, osv.

Avslutningsvis menar jag följaktligen att den inriktning som kvinnorrätten hitintills har haft kräver en användning av samhällsvetenskaplig teori och metod för att kunna utveckla kvinnorrättens inneboende möjligheter: att fylla en viktig funktion i kampen för jämställdhet mellan könen och/eller frigörelse. Det är just kvinnorrättens *uppenbara* förhållande till jämställdhetsproblematiken och därmed till politisk kamp som särskiljer kvinnorrätten från övriga juridiska studier/ämnen och som följaktligen gör kvinnorrätten »radikalare«, svårare, mer problematisk och omöjlig att hantera enligt gängse juridiska arbetssätt. Detta kvinnorrättens »institutionaliserade« problem kan endast lösas genom ett anammande av samhällsvetenskaplig teori och metod. Den samhällsvetenskapliga teori man i första hand då kommer att vara i behov av är en teori om rättens struktur och funktionssätt samt en teori om orsakerna till och lösningarna på kvinnoförtryck och -diskriminering.

Ugift samliv – et radikalt opprør mot ekteskapet?

Amanuensis ved Det juridiske fakultet i Oslo, Helge Johan Thue, har i 1977 og 1978 kommet med to utradisjonelle bidrag til familieretten, bøkene *Avtalt samliv* (Oslo, 1977) og *Hans ekteskap – og hennes* (Oslo, 1978). Begge bøkene er utgitt på Gyldendal.

Avtalt samliv er en gjennomgang av rettslige spørsmål som reiser seg i ugifte samliv. Boka er nok skrevet med henblikk på både praktiserende jurister og alle som lever sammen uten å være gift eller er i tvil om hvilken samlivsform de skal velge. Ved siden av at den tar opp juridiske problemstillinger er boka sterkt preget av forfatterens negative holdning til ekteskapet og hans positive syn på »avtalte samliv«.

Kritikken av ekteskapet blir videre utdypet i *Hans ekteskap – og hennes*. I denne boka har Thue satt seg fore å vise hvordan viktige trekk i vår kultur gjenspeiler seg i ekteskapslovgivningen. Han skisserer de motsetningene som oppstår mellom hans ideal om ekteskapet som et personlig forhold mellom to mennesker og ekteskapslovgivningen som gjør ekteskapet til en institusjon og et offentlig anliggende. Dessuten har boka en del om den kristne kirkes syn på ekteskapet opp gjennom tidene, og han viser hvordan dette synet har hatt avgjørende betydning for ekteskapslovgivningen.

Både i form, innhold og politisk budskap skiller bøkene seg fra vanlig juridisk litteratur. De er skrevet for et bredere publikum, de er sterkt og åpenlyst farget av forfatterens egne meninger og bøkene inneholder en krass kritikk av vår nåværende ekteskapslovgivning og ekteskapet som rettslig og religiøs institusjon.

Thue kritiserer ekteskapet hovedsaklig som religiøs og juridisk institusjon. Hans hovedinnvending mot ekteskapet synes å være at religiøse forestillinger og lovregler blandes inn i et personlig forhold mellom mann og kvinne. Han synes bl.a. å mene, at lovregler tvinger kvinnene til å bli økonomisk avhengige av sine menn og at kvinnene derfor blir undertrykte i ekteskapet.

Etter min mening er ekteskapet og kjernefamilien først og fremst en økonomiske institusjon. Ekteskapet utgjør den legale og moralske rammen omkring kjernefamilien, og kjernefamilien er en nødvendig betingelse for den kapitalistiske produksjonsmåten slik vi kjenner den idag. Den alt overveiende del av reproduksjonen foregår privat og ubetalt i kjernefamili-

lien. Der hvor kvinnen er hjemmeværende og gjør husarbeidet, kan man si at arbeidskjøperen betaler én arbeidstaker, men det er to som arbeider for han. Dersom alt arbeid i reproduksjon skulle være lønnet, ville det bli dyrt for kapitalen. Kjernefamilien er ypperlig egnet til utbytting av kvinner og menn i et kapitalistisk samfunn. Mannens lønn må han dele, og kvinnen får ikke lønn til tross for at hun gjør i høy grad samfunnsnyttig arbeid. At rettsreglene og ideologien støtter opp om dette systemet, er ikke overraskende.

Jeg mener at opprettholdelsen av ekteskapet som institusjon i vårt samfunn, skyldes økonomiske behov, og derfor må man kunne si at ekteskapet ikke bare er en rettslig og religiøs institusjon, men også en økonomisk institusjon. Man kan si at religionen, rettsnormene og økonomiske behov styrer og påvirker ekteskapet på forskjellige plan, og for å foreta en fullstendig kritikk av ekteskapet, må man ta alle disse plan i betraktning. Når Thue i sin kritikk utelukkende beveger seg på det juridiske og religiøse plan, vil kritikken hans nødvendigvis bli ufullstendig og til sine tider direkte uriktig.

Thue synes å mene at det er reglene om gjensidig underholdsplikt og likedeling på skiftet som gjør kvinnen økonomisk avhengig av mannen. Dette vitner om dårlig forståelse for kvinners arbeidssituasjon og arbeidsmuligheter. Når kvinnene blir økonomisk avhengige av mennene, skyldes det at sterke økonomiske og ideologiske krefter arbeider for å holde kvinnene i hjemmet hvor de nærmest på slavevilkår utfører ulønnet arbeid som ellers ville måtte være lønnet, med de store ekstraavgifter som dette ville påført kapitalen. Som kompensasjon for dette gratisarbeidet, gir loven kvinnen rett til underhold fra mannen. Det er klart at dette systemet både utbytter og undertrykker kvinnene, men kvinnenes krav på underhold er den eneste sikkerhet de har foreløpig.

Det blir overflattisk og uriktig å redusere problemet ulønnet husarbeid slik Thue gjør, til et spørsmål om holdninger til et kjønnsrollemønster. Når jurister og andre akademikere diskuterer husarbeid, gir de som regel uttrykk for det syn at kvinner ikke gjør noe husarbeid, at det meste husarbeid er unødvendig og at kvinner gjør husarbeid fordi de er dumme eller må rettferdiggjøre sin eksistens. At kvinner gjør life eller unødvendig husarbeid kan muligens være tilfelle for noen få eldre kvinner fra det høyere sjikt av borgerskapet, og det er kanskje der de fleste jurister har sine referanserammer. Tidsnyttingsundersøkelser som er foretatt de senere år, gir oss et annet bilde av kvinners husarbeid. I den norske tidsnyttingsundersøkelsen fra 1975¹ fremgår det at gifte kvinner bruker gjen-

1. Statistisk Sentralbyrå: Tid nyttet til egenarbeid. Statistiske analyser nr. 19, 1975.

nomsnittlig 6,4 timer pr. dag til husarbeid, og antakelig er det grunn til å tro, at den tiden som blir brukt til husarbeid ligger enda høyere, da mye av dette arbeidet vanskelig kan gjøres konsentrert².

Dersom man vil gjøre et progressivt opprør mot ekteskapet, er det ikke nok å stille spørsmål om vielse eller ikke vielse men man må spørre seg om man aksepterer den arbeidsdeling og den organisering av reproduksjonen som er herskende i vårt samfunn. Thues opprør mot ekteskapet munner ut i alternativet »avtalt samliv«. Såvidt jeg kan forstå skiller avtalt samliv seg fra ekteskap bare ved at partene ikke gjennomgår vielsesritualet, at de ikke er bundet av ekteskapslovgivningen og at det hersker full avtalefrihet mellom partene. Den frigjørende virkning ligger visstnok i at partene skal være klar over hva de gjør, og at de derfor lettere skal kunne unngå det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret med kvinnen som økonomisk avhengig av mannen og mannen som praktisk avhengig av kvinnen. Dette kan nok muligens fungere i et forhold hvor begge partene er innstilt på at forholdet skal være annerledes, hvor de er økonomisk likestilt og begge har en fast tilknytning til arbeidslivet. Dette er en klart individualistisk løsning og den går i virkeligheten ut på at en kvinne og en mann tar konsekvensene av at for dem har ekteskapsinstitusjonen bare ideologisk betydning, ikke materiell. Dette er et ideologisk opprør og sannsynligvis et mulig opprør bare for de kvinnene som er mest etterspurt på arbeidsmarkedet. Avtalt samliv har bare muligheter til å bli en frigjørende samlivsform for kvinner som tjener nok til å forsørge seg selv og sine barn, og det er det dessverre ikke så mange kvinner som gjør.

Om utenomekteskapelig samliv virkelig er en »frigjørende« livsform for noen kvinner, er svært tvilsomt. Det at stadig flere unge kvinner og menn velger denne samlivsformen har nok sammenheng med de siste 10 års oppblomstring av feminismen sammen med unge kvinners ønske og muligheter for å ha en fast tilknytning til lønnsarbeid. Denne sammenhengen kan få oss til å tro at ugift samliv virker »kvinnefrigjørende«. Hvis samlivet ligner svært på et vanlig ekteskap i det at partene har felles bolig og felles barn og de tar sikte på et varig samliv, har jeg vanskelig for å tro at kvinnen i forholdet vil ha en sterkere faktisk stilling enn i ekteskapet. Barna og boligen vil binde kvinnen til samlivet, selv om forholdet mellom henne og mannen er dårlig. Barna krever sitt daglige stell, og hun har lite å stille opp med dersom mannen ikke tar sin del av husarbeidet. Hvis hun forestiller seg at forholdet skal vare lenge, kan hun føle det som et nederlag å gi det opp, og bruddet kan bli utsatt, akkurat som gifte utsetter skilsmissen i årevis selv om de knapt nok holder ut å bo under samme tak.

2. Kari Wærness: Kvinners omsorgsarbeid i den ulønnete produksjon, NAVFs sekretariat for kvinneforskning, Arbeidsnotat nr. 5, 1977.

Det kan muligens tenkes enkelte forhold hvor det at hun ikke er gift med den mannen hun lever sammen med, gir kvinnen styrke i forholdet, men dette vil være unntaket snarere enn regelen. At noen kvinner og menn lever sammen uten å være gift, kan imidlertid føre til en oppmykning av de strenge konformitetskravene vi møter overalt, og dette er i seg selv positivt. Samlivene kan bidra til å åpne muligheter for andre til å leve sammen på utradisjonelle måter. Jeg er redd for at avtalte samliv ikke har noen frigjørende virkning utover dette.

Det er viktig og nødvendig at kvinnene reiser seg og gjør et radikalt opprør mot ekteskapet. Det opprøret må rette seg ikke bare mot ekteskapet som juridisk og religiøs institusjon men mot ekteskapet og kjernefamilien som en økonomisk institusjon som har utnyttelsen av kvinnelig arbeidskraft som sitt viktigste kjennetegn. Et slikt opprør kan bare lykkes ved bred organisering av kvinnene og ved at kvinnene krever større forståelse for det samfunnsnyttige arbeidet de utfører og at de nekter å fortsette å utføre det på slavevilkår.

I de senere års debatt er det blitt reist krav om at underholdsplikten skal oppheves. I praksis fungerer vanligvis underholdsplikten slik at mannen bidrar med penger og hustruen bidrar med husarbeid. Det er derfor blitt hevdet at underholdsplikten gjør kvinnen økonomisk avhengig av mannen og at man kan unngå denne avhengigheten ved å oppheve underholdsplikten. Lignende argumentasjon blir brukt for å oppheve likedelingsregelen på skiftet. Underholdsplikten og likedelingsregelen har lenge vært de eneste rettsreglene som ga kvinnene økonomisk kompensasjon for husarbeidet. Reglene om underholdspått og likedeling er ikke som Thue hevder, kvinneskrammerende fordi de beror på undervurdering av kvinnene. De fleste husmødre synes nok at de har slitt like mye som mannen for å skaffe familien hus, bil o.a. gjennom arbeid som ikke synes gjennom et resultat i kroner og øre og som heller ikke på andre måter setter tydelige spor etter seg³.

Bl.a. er det grunn til å tro at det ligger mye forsakelse fra kvinnenes side bak mannens formuesøkning⁴.

Progressiv lovgivning kjennetegnes ved at den styrker svake gruppers eksistensgrunnlag og/eller utviklingsmuligheter. Om man fjerner underholdsplikten idag, vil det øke lønnsinntakerens makt i familien fordi han har loven på sin side når han ikke vil gi kona penger. Opphevelsen av likedelingsregelen vil føre til at kvinnen kan bli stående på bar bakke økonomisk når ekteskapet blir oppløst. En slik lovendring vil være et klart tilbakeskritt for kvinnene og den vil ikke ha progressive elementer i seg.

Agnes Vogt

3. Om synligheten av kvinners arbeid, se Kari Wærness l.c.

4. Denne antakelsen finner støtte i Jurk-materialet. Jurk-materialet består av 870 skriftlige henvendelser innkommet til Jurk (Juridisk rådgivning for kvinner i Oslo) i årene 1974 til 1977.

Kvinnans rettslige og sociale stilling

Karin Widerberg: Kvinnans rettslige og sociale stilling i Sverige 1750-1976. 311 sider. Doktorandafhandling i rettssociologi. Department of Sociology of Law, Lund University, Report Series 3-1978.

I sin afhandling om kvinders retlige og sociale stilling i Sverige fra midten af det 18. århundrede til 1976 undersøger Karin Widerberg (i det følgende KW) spørsmålet om hvilken betydning retsregler har haft og kan have for kvinders sociale stilling. Den måde hun angriber spørsmålet på, anser hun selv for bestemt af to udgangspunkter. For det første har hun villet sætte kvinden i centrum. For det andet har hun villet bygge på strukturalismen (Althusserskolen).

Ønsket om at sætte kvinden i centrum har bestemt valget af empirisk materiale, der belyser kvindens retlige og sociale stilling.

Kvindens retsstilling defineres på følgende måde: »den særbehandling efter køn som gøres i lagtext och i praxis« (s. 5). Senere foretages en afgrænsning således at praksis (dvs. myndigheders og domstoles rets anvendelse) ikke gennemgås. Kvinders retsstilling sættes således i afhandlingen lig med kønsdiskriminerende (formelt særbehandlende) lovgivning. Ændringer i kvinders retsstilling sættes tilsvarende lig med indførelse af eller afskaffelse af kønsdiskriminerende (formelt særbehandlende) lovgivning. Det spørgsmål, der undersøges, er derfor ikke hvilke sammenhænge der er mellem retsregler generelt og kvinders sociale stilling, men kun hvilke sammenhænge der er mellem de lovregler der kønsdiskriminerer (formelt særbehandler) og kvinders sociale stilling.

Kvindens sociale stilling, mener KW, kan beskrives ved at studere kvinders situation på forskellige sociale områder (s. 5). Ved område forstås hun en afgrænset del af virkeligheden som den fremtræder (dens fremtrædelsesform). At et område er socialt betyder, at det er samfundsmæssigt bestemt. Socialt område sættes i modsætning til privat område. Sociale områder er synlige under kapitalismen, mens f.eks. hjemmearbejde ikke er et socialt, men et privat område under kapitalismen. Med udgangspunkt i »kvinde i centrum« mener KW, at det er nødvendigt at beskrive kvindens stilling på følgende sociale områder: produktion, forplantning, socialisering af børn og seksualitet. Kvindens sociale stilling betegner kvindens stilling på disse 4 områder tilsammen. Kvindens sociale stilling omfatter ikke kvindens retsstilling, der i KW's terminologi som nævnt udgøres af den kønsdiskriminerende (formelt særbehandlende) lovgivning. De sammenhænge, der eftersøges, er altså ikke sammenhænge mellem et delfænomen (retsstillingen) og en totalitet (den sociale stilling),